

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

281.8
G25
Cop. 2

DC BRANCH

XXI. évf.

GAZDÁLKODÁS

A TARTALOMBÓL

MESZJAC, V. K.:

Gazdaságközi kooperáció és agrár-
rőpári integráció a szovjet
mezőgazdaságban

ROMÁNY PÁL:

Erdei Ferenc, az agrárközgazda

TARJÁN ZOLTÁNNÉ:

A szőjatermelés költségei és jő-
vedelme

RAJKI SÁNDOR:

A kukorica- és a magcirokszár,
a kukoricacsutka és a kukorica-
szilázs felhasználása a szarvas-
marhák takarmányozásában az
USA-ban

APR 8 '77

U.S. DEPT. OF AGRICULTURE
NAT'L AGRIC. LIBRARY
FBI

77
1

GAZDÁLKODÁS

TARTALOM

<i>Romány Pál</i> : Erdei Ferenc, az agrárközgazda	1
<i>Kalocsay Ferenc</i> : A termelésvezetési funkciók megszervezése a mezőgazdasági vállalatokban	13
<i>Tihanyi Ferenc—Peti Lászlóné</i> : Az anyagköltség szerint optimalizált technológiák hatása a kukoricatermelés jövedelmezőségére	25
<i>Acsay Ferenc—Ligeti Csák</i> : Komplex betakarítási rendszerek tervezése szimulációval	35
<i>Tarján Zoltánné</i> : A szójatermelés költségei és jövedelme	43
<i>Meszjac, V. K.</i> : Gazdaságközi kooperáció és agráripari integráció a szovjet mezőgazdaságban	53

A GAZDÁLKODÁS GYAKORLATÁBÓL

<i>Rajki Sándor</i> : A kukorica- és a magcirokszár, a kukoricacsutka és a kukoricaszilázs felhasználása a szarvasmarhák takarmányozásában az USA-ban	63
---	----

SZEMLE

Mit kell tudnia egy vezetőnek a berendezések és gépek munkavédelmi vizsgálatáról (<i>Walz G.</i>)	71
A mezőgazdasági szövetkezetek munkaerővel kapcsolatos célkitűzései az V. ötéves terv időszakára (<i>Orbán Á.</i>)	75

E SZÁM SZERZŐI:

Acsay Ferenc dr., tudományos főmunkatárs, Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet (Gödöllő) — Kalocsay Ferenc, tudományos osztályvezető, Agrárgazdasági Kutató Intézet (Budapest) — Ligeti Csák dr., egyetemi tanársegéd, Agrártudományi Egyetem (Gödöllő) — Meszjac, V. K., a Szovjetunió mezőgazdasági minisztere (Moszkva) — Orbán Árpád, tudományos munkatárs, MÉM Statisztikai és Gazdaságelemző Központ (Bp.) — Peti Lászlóné dr., csoportvezető, Zala megyei Növényvédő Állomás (Zalaegerszeg) — Rajki Sándor, akadémikus, igazgató, MTA Mezőgazdasági Kutató Intézete (Martonvásár) — Romány Pál dr., miniszter, Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium (Bp.) — Tarján Zoltánné, főelőadó, MÉM Statisztikai és Gazdaságelemző Igazgatóság (Bp.) — Tihanyi Ferenc, igazgató, Zala megyei Növényvédő Állomás (Zalaegerszeg) — Walz Géza dr., egyetemi adjunktus, ATE Munkaszervezési és Munkavédelmi Intézet (Gödöllő).

ERDEI FERENC, AZ AGRÁRKÖZGAZDA¹

ROMÁNY PÁL dr.

Olyan környezetben, olyan társadalomban született 1910. december 24-én Makón, amely — amint maga is vallja — „városi is, falusi is, paraszti is, nem is.” Végigjárta a művelődés lehetséges lépcsőfokait: a református elemi iskolát, ami falusi iskola, majd a 8 osztályos gimnáziumot — ami viszont már városi. Egyetemet végzett Szegeden. Itt átélte mindazt, amit kora egyetemén átélteni lehetett. Volt katona. Megismerkedett a munkásmozgalommal. Alkalmazkodott és tüntetett. Volt földművelő és újságszerkesztő. Kutató és piaci árus. Majd igazgató, miniszter, akadémikus. Ahogy maga mondta: elég sokféle ahhoz, hogy általában ember lehessen. Az emberségre nagy szüksége volt. Olyan korban eszmélt a világra, amikor éppen az emberségből volt nagyon kevés. Ma már megérteni is nehéz, pedig nem a távoli múlt, csak a tegnapi története ez az idő.

Így ír Erdei Ferenc erről a korról a *Paraszt sors — paraszti gond 1919–1944* című könyv előszavában: „Az idő múlása elhalványítja a mégoly égő fájdalmat is . . . De ha olykor valamilyen magával ragadó emlékeztető felidézi a régi bajokat, akkor a fájdalom majdnem olyan élesen hasít belénk, mint akkor, amikor elszenvedtük. De csak majdnem, mert mégis elmúlt és az emlékezetbe belevegyül a nyugató tudat, hogy az már nincs többé.”

De milyen is volt az a kor. Sokan emlékeznek még rá. Ezért csak annyit, amennyi Erdei Ferenc tudományos munkásságának vázolásánál elengedhetetlen. Csupán néhány adat. Az ezer holdat meghaladó földbirtok kategóriájába tartozott 1935-ben az ország földterületének egy-negyede, de ez a kategória csak a gazdaságoknak alig 0,1 százalékát foglalta magába. A másik adat szintén közismert: hárommillió földnélkülit, 3 millió koldust számoltak az országban. Az „egész kommercializált mezőgazdasági cselekedéti bérértéke” — ahogy *Újlaki Nagy Árpád* 1939-ben megjelent könyve nevezi — 16 q búza volt, 25 pengő készpénz, 20 kg szalonna, 1 tehénre

¹ Elhangzott a *Forrás* szerkesztősége által rendezett szociológiai tanácskozáson, 1976. november 26-án.

és 2 sertésre legelő stb. Összesen 655 pengő értékben. Szomorú valóság volt ez, több mint hárommillió ember — közöttük kétszázezernyi cseléd — tartozott a föld nélküli agrárproletárokhoz. Az ország lakosságának közel egyharmada. Az ország legnagyobb társadalmi problémája volt ez. Hozzá kell tenni, hogy az adott társadalmi körülmények között ezeknek az embereknek semmiféle kivezető út nem kínálkozott. Legfeljebb a kivándorlás kétes lehetősége.

De hogyan írt erről a világról maga a szamtanú, a nyitott szemmel járó és a tényeket tömören összefoglalni képes kortárs, Erdei Ferenc.

„Olyan kapitalizmus ez — írja ugyanott —, amely követte a rendszer alapvető törvényeit, de az előző feudális korszakból megörizte a régi birtokállomány és hatalmi kiváltságok jelentékeny részét. Tehát, egyszerűen szólva, kapitalizmusnak is rossz volt az az elsüllyedt világ, de valóban olyan volt, amilyen és ezt akarták a rendszer urai és őrzői fenntartani — ha rajtuk áll — a világ végezetéig. A nagybirtok és a hárommillió koldus volt ennek a gazdasági rendnek a legfőbb jellemzője, ezt ismerték legjobban rólunk külföldön is — a grófokat és a cselédeket — s ezt tartottuk mi is a legnagyobb gondunknak, s ez ellen mozgósítottuk a legtöbb erőt.”

Ezek a tudós tárgyilagos szavai, de a valóság tárgyilagos megítélését összefoglaló mondatokon átizzik a gyűlölet is ez ellen a kegyetlen rendszer ellen. Elvégre a tudós — s éppen ez jellemzi az igazi tudóst — nem él, nem élhet elzárt világban, elefántesont toronyban. Részesen társadalmának, hű fia népének, s az igazságot keresi. Erdei Ferenc ilyen tudós volt egész életében. Nem várhatunk tehát más ítéletet tőle.

Gyermekkora egybeesett Európa hosszú békés korszakának lezáródásával. Mind határozottabban törtek felszínre ezekben az években az új társadalmi törekvések és ellentétek. (Kedves költője nem véletlenül volt *Ady Endre*.) 1911-ben meggyilkolták *Achim Andrást*, a demokratikus átalakulás paraszti programjának vezéregyéniségét. 1912-ben a „Vérvörös Csütörtök”-ön Budapesten fojtották vérbe a munkások tüntetését. Majd összeomlott a Monarchia, elszakadtak a nemzetiségek. A proletariátus elkeseredett harcát vívta a belső és a nemzetközi reakcióval szemben. Elindultak *Horthy* darutollasai, bevonultak a fővárosba. Fehérterror, brutalitás, demagóg jelszavak és gazdasági hanyatlás jellemezte ezt az időszakot. A társadalmi ellentmondások élesedtek.

Kitört a világgazdasági válság. Az ipari munkásság egyharmada munkanélkülivé vált. A búza ára 33 pengőről 9 pengőre zuhant. Az agrárexport értéke 60 százalékkal visszaesett. A napszámberék a korábbinak a felére csökkentek. A falusi munkások egy évben alig 100 napot dolgozhattak. Az elkeseredés sztrájkokban, tüntetéseken robbant ki. Előretört a jobboldal.

A fasizmus németországi győzelme, az egyre szélsőségesebb uszítás, acsarkodás mindinkább egy nagy történelmi tragédia első jeleit mutatta. Ugyanakkor elindult a népi erők mozgalma is.

A népi értelmiség a demokratikus átalakulás paraszti bázisára alapozott

utat kereste. Lassan, de érlelődött a munkás-paraszt összefogás gondolata. Később, az emlékezetes szárszói konferencián így válaszolt ezt Erdei: „... elsősorban a munkásság, másodsorban a parasztság képviseli azt a társadalmi erőt, amelyik a további alakulást meg fogja határozni... a munkásság képviseli a nagyobb erőt, ... amely társadalmunk gyökeres átalakítását sikerrel megkísérelheti.”²

Eletvitelére, elvhűségére jellemző, hogy a felszabadulásig — 34 éves koráig — a kisparasztok életét élte. Létének a kisparaszti gazdaság, Makó, majd a szigetszentmiklósi tanya — az „emigráció” — adta anyagi bázisát és egyben szellemi függetlenségének lehetőségét is. Érthető tehát, hogy — a politikai munka mellett — mindig, már fiatal éveiben is, két nagy témával tudományos alapossággal foglalkozott: a szövetkezeti kérdéssel és a magyar tanyákkal.

Erdei Ferenc életútját kezdettől fogva meghatározta a tapasztalat, amit környezetéből merített, s az, amit a család útravalóként adott neki. Családi eredetének szálai a parasztságnak szinte minden rétegét átszőtték. Szülei kisparaszt hagymakertészek voltak, nagyszülei apai ágon a nincstelen zsellérséggel, anyai ágon pedig a telkesgazdai múlttal kötötték össze a család útját. A családi élmény meghatározta parasztszemléletének, s egész társadalomszemléletének alakulását. A követendő utat keresve a kisparaszti alaphoz indult ki, s hamarosan megtalálta a szükségszerű kapcsolatot a munkásokkal, de a gazdákért — az anyai nagyapjához hasonló középparasztokért — is felelősséget érzett, közösséget vállalt.

A családi múlt és a gyermekkori élmények hatása nem minden életpálya alakulásában érvényesül olyan meghatározó erővel, mint Erdei Ferencében. Nála nem csupán arról volt szó, hogy a társadalmi eredet magyarázza a törekvések irányát, hanem maguk ezek az élmények váltak számára tanulmány tárgyává, s közvetlenül ezekből sarjadt ki az egész életre szóló irodalmi, tudományos és politikai program. A társadalmi meghatározottság, a paraszti helyzetek, konfliktusok szubjektív átélése azonban csak egyik oldala Erdei Ferenc egyéniségének. A másik oldal: a szüntelen törekvés a tágasabb szemhatár felé, a parasztságon kívüli világ kutatása, a szabadulás útjának szenvedélyes keresése, a béklyózó múlt tagadása is. Ez a kettősség adja Erdei Ferenc egyéniségének, szellemi világának sajátos drámaiságát, dinamizmusát, amely természetesen tudományos munkásságára is jellemző.

A makói hagymások sorsát akarta jobbra tenni, s az egész parasztságnak segített. Emberséget tanult családjától és az egyszerű makói emberektől. Az igazságtalanságok, melyeket már korábban látott és tapasztalt, csak elmélyítették tenniakarását. Törekvése, hogy a parasztságon segítsen, vezette, hogy politikai gazdaságtannal foglalkozzék, hogy megismerje a szociológiát és az agrárökonómiát.

Szegeden kapta az első leckét, először az egyetemen, *Surányi Unger* professzor szemináriumain. Kapcsolatot talált a szegedi fiatalok művészeti

² A magyar társadalom. Balatonszárszói Konferencia, 1943.

kollégiumával, s ezen keresztül a munkásokkal, sőt a kommunistákkal is. Tanulmányozta *Marx* munkáit.

Mély hatást gyakorolt a fiatal Erdei Ferencre 1935-ös külföldi utazása. Megismerkedett *Lenin* munkásságával, olvasta a szervezetkezekről írt művét. Hazatérve bekapcsolódott *Veres Péter*rel együtt az erősödő „népi mozgalomba”, annak balszárnyához tartozott. Az 1937. március 15-én létrejött „Márciusi front”, az akkor a legjobb törekvéseket egyesítő antifasiszta népi erők táborában, annak szószólójaként indult meg igazán pályáján a *Futóhomok* című művével.

Felsorolni is hosszadalmas ma már azoknak a tudományágaknak a sorát, melyeknek szakavatott ismerője, s melyeknek ezeken belül művelője is volt.

Erdei Ferencet úgy ismerjük, hogy ő az agrártudományok és főleg az agrárökonómia kimagasló egyénisége. Valójában szociológus, jogász, államigazgatási szakember, történész és különösen a települési viszonyok neves kutatója, a politikai tudományok művelője is. Munkásságát nehéz szétválasztani. Fogékony szelleme megszűrte és alkotó módon összefogva értékelte az élet jelenségeit, levonva azokból a tapasztalatokat. Felismerte a lényegét és el tudta különíteni attól, ami mellékes. Nehéz munkásságát részekre bontani. Nála nem különül el a politika és a tudomány. Éppen ez adja egyéniségének egyik legjellemzőbb vonását.

Ő maga erről — az *Ortutay Gyula* által szerkesztett Magyarságtudomány című folyóirat egyik számában — így vall a magyar gazdaságtudományról írt cikkében:³ „A proletáriátus nyomorúságának gazdasági alapjai és a polgári gazdaságtudomány szűk és merev gazdasági szemlélete egyformán érthetővé teszik a szocialista gazdaságtan totális kiterjedését. Nem is tagolható szét élesen a szocialista tudomány gazdaság, társadalom, történet és kultúrtudományokra, minden szociális mű egyszerre gazdasági, történeti stb. szempontú kutatás és ami egységet ad neki, az a proletársors és az általa meghatározott világszemlélet egysége. A szocialista tudomány maga világnézet és hitvallás, a szakterület, amelyen megnyilatkozik, másodrendű fontosságú.”

Persze van lehetőség életútjának szakaszokra történő felbontására. Csakhogy ezeket a szakaszokat nem ő határozta meg és nem is az életművét értékelők. Életének szakaszait a történelem jelölte ki. Születésétől a felszabadulásig az első időszak. Tanulás, tapasztalatszerzés, szárnypróbálgatás, majd a politikai cselekvés mellett és azzal összhangban intenzív társadalomkutatói és termékeny írói munka jellemezte ezt az időszakot. Ennek az időszaknak a terméke az a hat szociográfiai, illetve szociológiai könyv — a *Futóhomok*tól *A magyar paraszttársadalom*ig —, amely nemcsak az ő életművében, hanem az egész magyar szociológiai irodalomban is igen jelentős értéket képvisel. A Népszabadságban olvashattuk ez év augusztus 1-én:

³ Erdei Ferenc: Magyar gazdaságtudomány. Magyarságtudomány, 1936. júniusi sz.

„Ha egyszer a szociográfiai gondolat története közös munkával megíródik, annak Erdei Ferenc lesz a legfontosabb alakja.”

A második korszak a főlzabadulástól egy hosszú évtizedig tartott. Az első vonalban végzett politikai munka, a gazdasági és állami irányításban betöltött szerep határozta meg ezt az időszakot. Ez alatt kezdtek kialakulni a magyar gazdasági és társadalmi életben azok az új elemek, helyzetek és kérdések, amelyeknek pontos megértése és tisztázása tudományos kutatásra várt. Ezzel a tudományos munkával Erdei Ferenc életének harmadik szakaszában foglalkozott, amely 1956–57-ben kezdődött és haláláig tartott.

Életútjának első szakaszában Erdei Ferenc viszonylag kevesebbet írt kifejezetten agrárgazdasági témákról. Ez azonban korántsem azt jelenti, hogy ez a témakör távol állott volna tőle. Hiszen szociográfiai és szociológiai munkái teli vannak gazdasági, közelebbről agrárgazdasági vonatkozásokkal és igen figyelemre méltó megfigyeléseket tesz ezen a területen is. Egzakt és fontos megoldási feltételekre hívja föl a figyelmet. Olyan agrárvonatkozású téma, amellyel külön, önálló tanulmányokban foglalkozott a főlzabadulás előtt, kettő volt. Az egyik a tanyarendszer, a másik a szövetkezet.

A pályakezdő Erdei Ferenc gondolkodását, tudományos felfogását igen érdekesen jellemzi a már idézett Magyar gazdaságtudomány című tanulmány. A huszonöt éves szerző ebben az írásában kifejti, hogy mit tart a gazdaságtudomány legfontosabb feladatának, s egyúttal bírálja a klaszszikus, vagyis a polgári gazdaságtant éppen abból a szempontból, hogy mennyire képes a valóságos gazdasági folyamatokról pontos képet adni és ezáltal elősegíteni, ahogy ő mondja, a „sorsalakítást”, vagyis a valóság megváltoztatását. Ez a kritika is nagyon jellemző Erdei Ferencre. Főképpen azt rója föl a polgári gazdaságtan művelőinek, hogy a tudományt egyoldalúságba, elvontságba vitték és így ez a tudomány a tényeket nem képes konkrétan megragadni. Szakadék van a gazdaságtudomány és a tények világa között. Részletesen is foglalkozik azokkal a korabeli divatos gazdaságtudományi irányzatokkal, például a pszichológiai iskolával és az ún. határhaszon-elmélettel, amelyek látszatzmegoldásokat ajánlanak a gazdaságpolitika számára.

Beszél Erdei Ferenc ebben a tanulmányban a szocializmus gazdaságtudományáról is. Megállapítja róla, hogy ellentétben az elvonttá és egyoldalúvá vált polgári gazdaságtudománnyal, ez a gazdaságtan képes arra, hogy ismereteket adjon a valóság átalakításához. Megállapítja, hogy a szocializmus gazdaságtudománya magában foglalja a valóság tényeinek értékelését és a politikai útmutatást is. Erdei Ferenc szemlélete akkor még nem volt marxista. Jellemző azonban, hogy a szocializmus gazdaságtanát illető kritikai megjegyzései nem annyira lényegesek, mint az a megállapítása, hogy a szocialista gazdaságtudomány a tények tudománya és egyben társadalmi- és történettudomány, sőt világnézet is. A gazdaságtudomány feladatát illető alapvető felfogása közel áll a marxizmushoz. Természetesen maga Erdei Ferenc is tudott erről a közelállásról, érzékelte felfogásának rokonságát a marxista szemlélettel; erről különösen azok az utalások val-

lanak, amelyek Leninre vonatkoznak. Ilyen mondatokat is találunk például ebben a tanulmányban: „a konkrét helyzet ösztönös felfogása révén juttatta uralomra Lenin zsenije az orosz szocializmust.” Hangsúlyozza, hogy Lenin milyen fontosságot tulajdonított a konkrét helyzet felismerésének, és hogy mennyire ismerte a konkrétumok erejét. A tudományos ismeretekkel alátámasztott gazdaságpolitika feladatát is hasonló igénnyel, felismeréssel határozza meg a tanulmány fiatal szerzője. A „tartózkodó és elvont politikai tudomány helyére a társadalmi tények véres és könnyes komplexumában kutató tudományt” követel, és a gazdaságelmélettől azt kívánja, hogy „magyarázza az ember számára érthetően a gazdasági világ aktuális jelenségeit, ahelyett, hogy érthetetlen nyelven beszéljen arról, amit senki sem ért gazdaságinak.”⁴

Erdei az általa helyesnek tartott gazdaságtudományi szemléletet és módszert egy konkrét témán, az alföldi tanyarendszer ismertetésén mutatja be. Bebizonyítja, hogy a tanyarendszer létrejöttét és szerepét helyesen megérteni csak a gazdaságtudomány fogalmainak segítségével lehet. Ezek a fogalmak egyrészt keretet adnak mindama jellegzetességeknek, amelyek a tanyaszerű formákat általában jellemzik, másrészt segítséget adnak a tanyák különböző típusainak megkülönböztetésére, a termelésben és a fogyasztásban betöltött szerepnek megfelelően. A tanyák létének indoklására addig különböző magyarázatok voltak forgalomban. Egyik magyarázat a településföldrajz szempontjait tekintette elsődlegesnek, tehát a település formáit és földrajzi okait, a másik, a demológiai nézet, a népesség szóródásának és tömörülésének a szempontjából osztályozott, a harmadik, a közigazgatási fölfogás pedig a közfeladatok szerinti eltérés alapján különböztette meg a tanyákat. Erdei Ferenc mindezekről a fölfogásokról bebizonyította, hogy nem adják teljes magyarázatát a tanyák létének, és nem tartalmazzák a lényegét az akkori tanyákról.

Ismeretes, hogy Erdei Ferenc a magyar tanyák eredeti és legfőbb típusának az ún. osztott települést tartotta, vagyis azt a formát, amikor a paraszteszaládnak lakóháza van a mezővárosban vagy a nagyközségben, a határban pedig a tanyáján nem állandó lakóként tartózkodik, hanem csak a termelés idejére, illetve állandó lakóként csak a család bizonyos tagjai, rendszerint a fiatalabb tagok élnek a tanyán. Történeti példákat idéz annak bizonyítására, hogy ez a településforma érvényesült a régi állattenyésztő szállásrendszertől egészen a szántóföldi tanyák kialakulásáig és virágzásáig. Azt is hangsúlyozza, hogy az ilyen tanyarendszer az alföldi mezőváros kialakulásának lényeges föltétele. „Igazi” tanyarendszernek is nevezi Erdei ezt a tanyatípust, s ezzel a különbséget akarja hangsúlyozni, amely ezt a formát a szórványtanyától, a farmszerű tanyától és az egyéb tanyatípusoktól — bokortanyáktól, sortanyáktól — megkülönbözteti.

⁴ A 3. lábjegyzetben idézett tanulmányból.

Az osztott településű tanyarendszert a mezőváros jellegzetességének tekintik, és megállapítja, hogy a „földművelő népesség csak a tanyarendszer révén válik város lakó és városépítő tényezővé”. Ezt a roppant fontos tényezőt Erdei Ferenc soha nem felejt el. Az alföldi tanyarendszer elemzése, a parasztság felemelkedése, polgárosodása kérdéseinek vizsgálata során, majd a hazai viszonyok és a nyugat-európai polgárosult parasztvilág egybevetése idején is visszatér a város szerepére.

A tanyák másik típusa, amelyet Erdei Ferenc „szegedi” típusnak nevez, a lakótanya, tehát az a típus, ahol a földművelő család állandó lakása és a termelőüzeme is a tanyán van, amikor a családnak a városban, vagy a községben nincs lakóháza. Az idő múlásával a magyar tanyák jelentős része alakult ilyen „szegedi” jellegű szórványtelepüléssé, egyszerűen azért, mert a tanyák tulajdonosainak nem volt módjuk arra, hogy a városban lakóházat szerezzenek maguknak. A törekvés azonban az ilyen tanyák gazdáiban is élt a városi lakóház iránt.

Erdei Ferenc a tanyák ügyét a felszabadulás után, a mezőgazdaság szocialista átszervezése által teremtetett merőben új helyzetben is figyelemmel kísérte. A szocialista nagyüzemek kialakulása a tanyák megszűnésének folyamatát indította el. Erdei Ferenc mint a Tanyai Tanács elnöke munkásságával hozzájárult a kialakult helyzet tisztázásához, és a követendő út, a módszer kialakításához. Gondolkodásának érzékenységre vall, hogy később, amikor a valóságban bebizonyult, hogy a tanyák megszűnésének folyamata nem olyan gyors, mint amilyennek azt elvileg el lehetett képzelni, akkor levonta a szükséges következtetést. Hangsúlyosan fölhevítve a figyelmet arra, hogy a tanyák megszűnése, illetve átalakulása lassú folyamat, amelyet mesterségesen gyorsítani helytelen. Rá jellemző módon kijelentette: „a történelem szakadatlan pótvizsgáinak is alá kell vetnünk magunkat, szüntelenül szembesíteni kell eszméket és valót, elméletet és gyakorlatot.”

Erdei Ferenc gazdasági, illetve mezőgazdasági vonatkozású tudományos tevékenységének másik területe a felszabadulás előtt is a szövetkezet volt.

A szövetkezeti gondolatot a makói hagyományok próbálkozásai ébresztették benne. Figyelte a szövetkezők küzdelmét, majd aktívan segítette is azt. Rádöbbsent, hogy a szövetkezés nem jelentheti a fennálló társadalmi rend átalakulását, de az érdekvédelem hatékony eszköze. Ugyanakkor a politikai harc fóruma is. Csak ott létesülhet szövetkezet, ahol az egyes gazdaságok egybetársulásának megvannak a mozgalmi elemei. „Ha van olyan csoport, amely tudatában van gazdasági helyzetének és van együttes akarata helyzete formálására, s ez az akarat talál is formát az érvényesülésre, nem lehet szövetkezet ott, ahol az emberek jól érzik magukat úgy, ahogy vannak, de nem lehet szövetkezet ott sem, ahol ugyan mérhetetlen az elégedetlenség, viszont szikrája sincs az egybetartozandóság tudatának a külön-külön kínlódók között” — írta a Szövetkezetek című, 1937-ben megjelent cikkében. Szövetkezeti elgondolásai akkor nem valósulhattak

meg, de előtanulmánnyá lettek ahhoz, amit később alkotott. Tudta azt is, hogy a szövetkezet „a ránézve idegen, a valódi szövetkezéssel ellenséges állam segítségére nem számíthat... ezért várakoznia kell arra az időre, amikor a neki való államhatalom mellé áll.”

Mint már említettem, a szövetkezet volt az a terület, ahol Lenin eszméi legkorábban hatottak Erdei Ferenc gondolkodására. Ez is elősegítette, hogy a felszabadulás után Erdei Ferenc felkészülten láthatott hozzá azoknak a lehetőségeknek és feladatoknak a tisztázásához, amelyek az új helyzetben a szövetkezés területén előálltak. Már a földreform végrehajtása közben is sokat foglalkozott az általános szövetkezetek, a későbbi földművesszövetkezetek feladatával. Amikor pedig a mezőgazdaság szövetkezeti átszervezése, a termelőszövetkezetek szervezése került napirendre, gondos tanulmányban elemezte a lehetőségeket, és a lenini elvek szem előtt tartásával fogalmazta meg a szövetkezeti politika teendőit. 1948 februárjában a Fórum Klub szövetkezeti ankétján tartott előadásában fő feladatként annak elérését jelölte meg, hogy „a szövetkezeti mozgalom egyfelől be tudjon illeszkedni a népi demokrácia gazdasági rendjébe, másfelől kisparaszti mezőgazdaságunkat magasabb fejlődési fokra segítse. Ez a feladat lényegében azt jelenti, hogy fejletlen és kapitalista jellegű szövetkezeti rendszerünket népi szövetkezeti rendszerré alakítsuk át.” Az egész előadáson végigvonul a lenini eszmék hatása, a fokozatosság és az önkéntesség hangsúlyozása egyrészt, másrészt pedig a tényleges helyzet feltárása, annak bemutatása, hogy az általános fejlődés, a gazdasági fejlődés megkívánja a mezőgazdaság korszerűsítését, tehát szerkezeti formáinak átalakítását is.

Javaslatát a magyar mezőgazdaság szocialista átalakítására azonban végső soron mégsem alkalmazták a gyakorlatban. Erdei Ferenc jól látta azt is, hogy az új társadalmi körülmények között a termelőszövetkezet nem csupán gazdasági egység, sokkal több annál — mondotta egy előadásában, amit az újságíró szövetségben tartott —, hatással van a község politikai, társadalmi életére is. A tsz-tagok, egyben párttagok, tanácsstagok, földművesszövetkezeti tagok, tanulók és szülők, közeleti emberek, társadalmi munkások. Ha a szövetkezetek át is fogják a falu tevékenységének jelentős részét, mégsem teremtik meg azonban teljesen a falu gazdasági és társadalmi egységét. Nem teszik feleslegessé például a tanácsokat, az államigazgatási munkát és a falu művelődéspolitikai feladatai is csak részben a szövetkezeteké. Később, éppen ezért, erőteljesen hangoztatja, hogy a falu nem egyenlő a mezőgazdasággal.

Életének nagy élménye és életművének követhető, második szakasza a felszabadulás utáni időszak. Lázasan tevékenykedik ott, ahol szükség van rá. A felszabadulás után — azon túl, hogy belügyminiszter, a parasztpárt főtitkára, földművelésügyi miniszter, igazságügyminiszter, miniszterelnök-helyettes — még mindig jut ideje arra, hogy foglalkozzék a parasztság helyzetével, a szövetkezés gondolatával.

Valójában 1957-ig elsősorban politikus volt. Igaz, hogy — amint már előbb is említettem — foglalkozott agrárgazdasági témákkal, amennyire ideje

maradt, ideje engedte és ha kérdezték. Nyitott szemmel figyelte az eseményeket. Felelős beosztásból szemlélte az új, megváltozott körülményeket és azt a folyamatot, ahogy az idő érlelte az új problémákat.

Eletének harmadik szakasza 1957-től az elmélyedt, tudományos munka idősza. Eddigi életének gazdag tárházából merítette a tapasztalatokat és mindazt, amit élt és tapasztalt, tudományos alaposítással értékelve, a magyar mezőgazdaság szolgálatába állította. Ebben az időszakban bontakozott ki elemzőképessége, nagy általánosító képessége. Elkezdődött a nyugodt, megfontolt munka folyamata — most már végre volt rá idő — Erdei Ferenc tudományos tevékenységében. Ennek első fontos — címében is — jellemző kötete a Mezőgazdaság és szövetkezet, amelyet 1959-ben jelentetett meg az Akadémiai Kiadó. (Sokáig fájlalta a tudós Erdei, hogy ez az igényes munka — a gyakorlat felfokozott tempója miatt — akkor szinte visszhangtalan maradt.)

Erdei Ferenc soha sem nevezte magát tudósnak. Viszolygott attól is, ha valamely kollektívát — amelynek tagja volt — „tudósok” elnevezéssel illették. Előszóval használta viszont az ilyen kifejezéseket: a tudományok művelői, a szakma kutatói, a tudomány dolgozója. Erdei mint ember, mint személyiség a parasztságból származott. Tudományos munkáinak tárgyát nagyjából a mezőgazdaság, a parasztság alkotta. Mégsem nevezhetjük Erdei Ferencet csupán agrártudósnak, mivel tudományos tevékenységének elsődleges jelzője mindig a társadalmi és nem a mezőgazdasági volt. Ebben az időben már kívülről, a társadalom egészéből, a gazdaság egészéből indult gondolatmenete minden tudományos munkájában a parasztság, a mezőgazdaság irányába, és így kívülről hatolt be a belső agrárviszonylatokba. Ezért a mezőgazdasággal, a mezőgazdasági dolgozók társadalmi-gazdasági viszonyaival — amelyeket tapasztalatból, belülről ismert és folyamatosan „karbantartott” — mindenkor úgy foglalkozott, mint az általános társadalmi-gazdasági fejlődés szerves alkotórészeivel.

A társadalomtudós képzetét döntően a gazdálkodás emberi tényezői, a gazdálkodó emberek egymás közötti kapcsolatai kötötték le. A termelési viszonyokkal foglalkozó Erdei Ferenc kutatásait mindig a marxista — leninista elmélet tanulmányozásával kezdte. Ezt valami olyan eredeti módon végezte, hogy nála sohasem vált az elméleti alapvetés betűragó, öngazolást kereső módszerré.

Marx és Lenin munkái mellett a mezőgazdasággal összefüggő társadalmi-szervezési problémákat vizsgáló nagy gondolkodók széles körének munkásságát is forrásként hasznosította. Gondolataikat teljes komolysággal mérlegelte tudományos műveinek felépítése előtt. Különös fontosságot tulajdonított a mezőgazdaság üzemszervezési kérdéseit elemző jeles magyar tudóselődök megállapításainak, következtetéseinek. Így tudta gondosan elkerülni a már korábban feltárt tudományos tételek, törvényszerűségek „újrafelfedezését”. Egyidejűleg az elődöktől származó irodalom minden

gazdagságának összegyűjtésével elérte, hogy e történetileg felhalmozott értékek magaslatairól haladjanak tovább alkotó gondolatai.

A mezőgazdaság társadalmi-szervezési kérdéseiről szóló nagy ismeret-tömeg módszeres feltárása, kritikai értékelése sok időt és sok energiát igénylő feladat. Megoldásához Erdei Ferenc az összes képességgel rendelkezett. De józanul mérni tudta az időt, azt, hogy mennyivel hosszabbra nyúlik a már létrehozott nagy gondolat-tömeg legdrágább részeinek „kibányászása”, ha azt egy személy végzi. Ezért kisebb-nagyobb kutatókollektívákat szervezett, amelyekkel kutatásainak eredményességét jelentősen fokozta, s a kutatási célhoz jutás idejét lerövidítette.

A kollektív munka Erdei Ferenc számára nemcsak kívánt élmény volt, vagy kedvenc szavajárásával: a fiatalabb kollégák bekapcsolása, hanem az ésszerű tevékenység kerete is. Az általa szervezett kutatókollektívák mindenkor tőle kapták meg a kutatás céljára, terjedelmére, szerkesztésére vonatkozó gondolatsort, pontosabban: a tematikát, valamint a kutatómunka módszereire vonatkozó iránymutatást. Viszont a kollektíván belül egyéni munka folyt, amely csak meghatározott szakaszokban találkozott összehangolás, kölcsönös bírálat és kiigazítás végett. Ilyenkor jelent meg a maga rendkívül magas színvonalán Erdei Ferenc logikai készsége, szintetizáló képessége. Ugyanez érvényesült a Gazdálkodás című agrárökonómiai folyóirat szerkesztőségének vezetésében is.

Erdei Ferenc tudományos munkáit az elméleti alapok mellett a gazdálkodás, a társadalmi folyamatok élő valóságának ismeretére építette. „Szerelmese volt a valóságnak — írta róla Darvas József —, de megvolt benne a távolságteremtés képessége is” — tette hozzá.

Jelen volt és otthon volt a termelésben akár szövetkezeti, akár állami gazdasági, akár háztáji termelésről volt szó. Vidékre látogatva nemcsak a termelést, hanem reggelenként a piacot is felkereste.

Kora ifjúságától a szövetkezésnek, a szövetkezeti munkának, a nagyüzemeknek az előnyeit hirdette. Az előnyök közé sorolta a fokozatosságot. Az átmeneti formák gazdag sokaságát. A háztájit, a kisüzemi termelést a nagyüzemi fejlődés szükségszerű kiegészítőjének tekintette. Nem elsősorban paraszti érdekből. Elsősorban társadalmi érdekből, ezért perelt minden szűklátókörűséggel ebben a témában is. A mezőgazdaság szocialista átalakulását és egyidejűleg a termelés növelését történelmi parancsnak fogta fel.

Minden séma idegen volt tőle. A többszektorúságot nem „rendhagyó”-nak, hanem szükségszerűnek minősítette. A mezőgazdaság szervezeti-szervezési kérdéseit is — sémák erőltetése nélkül — a formák és a módszerek differenciált alkalmazásával tartotta megoldhatóknak.

Az agrárviszonyokat társadalmi-szervezési oldalról közelítve elemezte. Ezért álltak érdeklődése középpontjában a termelési viszonyok, a többszektorú agrárszerkezet kialakulása, s ezen belül az agrártársadalom egykori rétegeinek elhelyezkedése. Hangsúlyozta, hogy az új rend a legnagyobb ívű emelkedést az agrárproletárból állami gazdasági munkássá vált rétegeknek hozta.

Erdei Ferenc az agrárfejlődés nagy történelmi áramlatait — itthon és a nagyvilágban — mindig figyelemmel kísérte. Tudományos munkáiban ízekre szedve elemezte jellemzőiket, mozgásformáikat, kapcsolódásaikat. Kutatta és felismerte a belterjesség lényegét. Napjainkban e korszakos irányzat történelmi útjának zárószakaszát látta megjelenni. Egyidejűleg — már az 1950-es évek végén — mélyrehatóan vizsgálta az ágazati és a területi munkamegosztás fejlődése nyomán kibontakozó szakosodás és körzetesedés fő törvényszerűségeit. A specializáció és a rajonizáció feltételeit, eszközeit, jellegét, szervezési körülményeit ma is érvényes tételekbe foglalta. Hasonlóképpen a mezőgazdasági ágazatok ökonómiájának kutatási módszertanát is napjainkig időszerűen és a jövőbe mutatóan dolgozta ki. A mezőgazdaság iparosodásának, integrációjának rendszeres feltárásához éppen csak hozzáfogott, de még életében több fiatal kutatót indított útnak e téma művelésére.

A szocialista agrárökonómiába új szintet hozott Erdei Ferenc az ár és önköltség, a jövedelem törvényszerűségeinek bemutatásával, a szocialista nagyüzemi körülmények között. A közgazdasági összefüggések fundamentális rétegeihez hatolt le ezzel. Munkája a mezőgazdaságot vette alapul, de azon messze túlterjedő következtetésekre jut a szocialista ártermelés, általában az áru—pénz viszonyok sajátosságait illetően is. Ekkor vált több fontos agrárközgazdasági téma KGST-koordinátorává az általa vezetett Agrárgazdasági Kutató Intézet.

A szövetkezetek vállalati jellegét, a nagyüzemi (állami és szövetkezeti) gazdálkodás szervezési feladatait tudományos tevékenységének időszakában — mintegy másfél évtizeden keresztül — szinte megszakítás nélkül kutatta. Munkásságának ez a területe igényelte leginkább a rendszeres és szervezett közvetlen kapcsolatot több száz szövetkezettel és sok állami gazdasággal.

Erdei Ferenc örömmel tanított is. Katedrán ritkán állt. Munkatársai, aspiránsai mégis úgy emlékeznek erre a tulajdonságára, mint ahogyan fiatalabb kortársaik az ókori Athén nagyjaira.

Az MSZMP Központi Bizottsága Szövetkezetpolitikai Munkaközösségének — a testület létrehozásától kezdve — egész életében tagja volt. Minden alkalommal szívesen előadott és élvezettel vitázott, érvelt, ha kellett. Ott állt az új, a kezdeményezők mellett. Már 1961-ben felismerte és megírta, hangoztatta — Bábolna, Bikal, Hajdúszoboszló állami gazdasági, illetve Nagykőrös, Nagyréde termelőszövetkezeti üzemeit vizsgálva — a technológia fontosságát. Az *Üzemszervezési kérdések a szocialista mezőgazdasági nagyüzemben* című munkájában is a kezdeményezők mellé — ahogyan írta — „a gyárszerű termelés és az ennek megfelelő üzemi szervezet” vallói mellé állt.

Tudományos életművével, kötetekre terjedő agrárgazdasági tanulmányaival, élő szellemével ott áll ma is.

Megköszönöm végül itt is az Erdei családnak, hogy forrásanyag kölcsönzésével, és Erdei Ferenc volt munkatársainak, hogy közreműködésükkel segítségemre voltak.

В этой статье публикуем доклад автора, зачитанный в г. Кечкемете на социографическом совещании, организованного редакцией „Форраш“. На страницах, посвященных одному из крупнейших за 3 десятилетия после освобождения венгерскому ученому сельского хозяйства и политику, получим обзор о жизненном пути Ференца Эрдеи, а также о чрезвычайно разнообразной, самоотверженной и успешной его деятельности.

Wortlaut des Vortrages des der Verfasser an der, von der Zeitschrift „Forrás“ angeregten soziographischen Tagung in Kecskemét gehalten hat. Im Vortrag wurde der Lebenslauf von Ferenc Erdei, des grössten ungarischen Agrarwissenschaftlers und Politikers der nach der Befreiung vergangenen Jahren, seine ausserordentlich vielseitige und opfervolle Tätigkeit, geschildert.

The address of the author at the Conference on Sociography organized by the editors of the periodical "Forrás" in Kecskemét is published here. On these pages devoted to the memory of one of the greatest agrarian scientists and politicians of the three decades following the liberation of the country we may read a summary upon the path of life of Ferenc Erdei as well as upon his extraordinarily multifarious activities which were devotional and resultful at the same time.

tot,
tett
olda
vez
foly
meg

funl
lalat
jét,

sát,
gond

mag
funk
vezet

gond

Termel

eredm
kialak
terme
alapv
döntés